

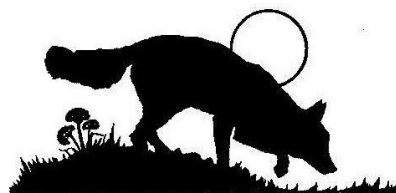
Schapen en vossen in Waterland

J.L.Mulder

In opdracht van:
Provincie Noord-Holland

oktober 2005

Bureau Mulder-natuurlijk

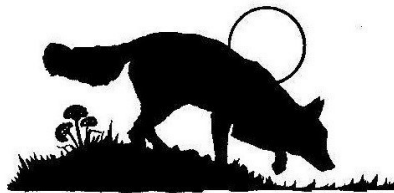

Schape en vossen in Waterland

J.L.Mulder

In opdracht van:
Provincie Noord-Holland

oktober 2005

Bureau Mulder-natuurlijk
De Holle Bilt 17
3732 HM De Bilt
telefoon: 030-2213471 / 06-10708498
e-mail: jaapmulder@freeler.nl
website: www.mulder-natuurlijk.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting en conclusies	6
1. Problematiek.....	7
2. Werkwijze	8
3. Bevindingen	9
3.1. Inspecties.....	9
3.2. Hoe vaak komt vossenschade voor?	13
3.3. Overig verlies aan schapen.....	13
3.4. Krantenberichten	14
4. Schade door vossen in perspectief	15
4.1. Het beeld van de boer.....	15
4.2. Bestaande kennis.....	16
4.2.1. Waar komen problemen tussen vossen en schapen voor?	16
4.2.2. Predatie op lammeren in Groot-Brittannië en Ierland.....	16
4.2.3. Predatie op lammeren elders in Europa	18
4.2.4. Vossenproblemen in Noord-Kennemerland.....	18
4.2.5. Experiment met schapen en vossen.....	20
5. Discussie	22
5.1. Waarom komen vossen op schapen en lammeren af?	22
5.2. Wat is de omvang van de problemen?	23
6. Mogelijke oplossingen	24
7. Literatuur en websites	28
Bijlage 1. Inspectieformulier.....	29
Bijlage 2: Krantenberichten	31
Bijlage 3. Naar een niet verwentelend schaap?	36

Samenvatting en conclusies

In Waterland (ten noordoosten van Amsterdam) ondervinden schapenhouders last van vossen. Schapen en lammeren worden, soms nog levend, aangevreten, en (sommige) boeren zijn van mening dat vossen daadwerkelijk schapen grijpen en doodmaken. Om dit verschijnsel zowel kwalitatief als kwantitatief op zijn waarde te kunnen schatten, werden van mei 2004 tot september 2005 zoveel mogelijk meldingen over vossenschade nagetrokken door nog dezelfde dag een inspectie uit te voeren. Ook werden de betreffende boeren geïnterviewd, o.a. over eerdere incidenten, werd de literatuur over schapen en vossen uitgeplozen en werden krantenberichten verzameld.

In totaal konden 16 meldingen nader onderzocht worden, waarvan 8 door persoonlijke inspectie van de situatie en 8 door een telefonisch interview. Bij deze 16 meldingen waren er 3 waar geen vos aan te pas was gekomen (tweemaal kraai en eenmaal hond); 5 waar een vos (of vermoedelijk een vos) een reeds dood schaap had aangevreten; 5 waarbij een vos (of idem) een nog levend schaap had aangevreten; en 3 gevallen waar niet was vast te stellen of het schaap al dood was of nog leefde. Van deze laatste 8 levend, of misschien levend, door een vos aangevreten schapen waren er 7 in hulpeloze toestand geraakt (verwenteld) en 1 ziek.

In een derde tot maximaal de helft van de gemelde gevallen zou het aanvreten door de vos de oorzaak van de dood van het schaap geweest kunnen zijn, maar een deel van deze aangevreten schapen zou ook uit zichzelf zijn dood gegaan, alleen al door het verwentelen. Op tien bedrijven waar zich incidenten met vossen voordeden, meldden de boeren (over een periode van vier jaar) vossenschade bij gemiddeld 0.36 % van de schapen. Dit is zeker een overschatting, want in de steekproef zitten alleen bedrijven met schade, en niet bij alle incidenten zijn werkelijk vossen betrokken. Over dezelfde periode ging jaarlijks gemiddeld ruim 5 % van de schapen verloren door verdrinking en ongeveer 1 % door verwenteling. Door het binnen aflammeren en meestal pas na twee weken buiten zetten van lammeren is er overigens nauwelijks predatie van vossen op lammeren in Waterland.

Veel boeren hebben een onrealistisch beeld van het gedrag van de vos. Men meent dat vossen schapen kunnen opjagen en grijpen. De waarnemingen en ervaringen in het buitenland en tijdens een experiment met vossen en schapen in Noord-Kennemerland wijzen uit dat vossen op hun hoede zijn voor schapen, en hooguit lammetjes in de eerste tien levensdagen kunnen pakken. Vossen eten nageboortes, de melkachtige keutels van lammeren en dode (of hulpeloze) schapen en lammeren.

Het probleem met vossen ontstaat duidelijk door het verwentelen van de schapen of op andere wijze in hulpeloze toestand raken van schapen (in de sloot bijvoorbeeld). Het verwentelen lijkt een typisch Nederlands probleem, dat zich vooral voordoet met het brede vleesras Texelaar. In de buitenlandse literatuur wordt nergens gerept van volwassen schapen die levend door vossen worden aangevreten.

Op basis van het gedrag van schapen en vossen wordt een flink aantal suggesties gedaan om de problemen te verminderen of te voorkomen (hoofdstuk 6). Afschot van vossen helpt niet of nauwelijks. De beste optie zou zijn een ander schapenras te gaan houden, zonder wol, dat economisch interessant is, niet verwentelt en (door gebrek aan wol) niet zo gauw verdrinkt. Aan zo'n ras wordt gewerkt. Andere opties zijn het toevoegen van een lama als bewaker aan de schaapskudde, het dichter bij elkaar houden van de kudde, en het verlagen van het verwentel-risico door al rond het aflammeren te scheren, door vaker te controleren en door het grasland zo vlak mogelijk te maken. Het in de sloot raken kan verminderd worden door een schrikdraadje langs de sloten te zetten. Boeren doen dit momenteel nauwelijks, terwijl ze jaarlijks toch 5 % van hun schapen verliezen door verdrinking. Dat geeft aan dat het wellicht niet zo realistisch is om te verwachten dat boeren investeringen doen om het jaarlijkse verlies (als gevolg van vossen) te voorkomen van maximaal nog geen half % van de schapen. In dat geval zal men er mee moeten leven.

1. Problematiek

De vos heeft zich, door allerlei oorzaken, sinds de jaren zestig sterk uitgebreid in Nederland (Mulder, 2005). Tegenwoordig leven er ook vossen in weidegebieden, zoals in de provincie Noord-Holland. De eerste vossen in Waterland (het gebied direct ten noord-oosten van Amsterdam) werden in 1996 waargenomen (Tump, 2001). In elk geval tot april 1999 werden geen problemen met schapen of lammeren geconstateerd (van Houten, 2000). Pas in 2002 werden de eerste gevallen van vraat aan schapen geconstateerd. In februari 2004 kwamen bij de Provincie verhalen binnen over schapen die levend door vossen waren aangevreten. Samen met eerdere meldingen van vraat door vossen aan schapen, zowel gemeld door boeren als door faunabeheerders, was dit aanleiding een nader onderzoek in te stellen naar de problemen die schapenboeren hebben met vossen. Daarbij stonden de volgende vragen centraal:

- a. Kunnen vossen schapen en lammeren vangen en doden?
- b. Kunnen vossen levende schapen aanvreten, en zo ja, hoe groot is dat probleem in Waterland?
- c. Zijn er mogelijkheden om schapen en lammeren te vrijwaren van vossenpredatie?

2. Werkwijze

Om een beeld te krijgen van de variatie en intensiteit van de problemen van schapenboeren in Europa met vossen, werd de literatuur en het internet doorzocht. Ook werden de krantenberichten over schapen in Noord-Holland zoveel mogelijk verzameld. Ter vergelijking werden ook de (grotendeels ongepubliceerde) gegevens gebruikt over schapen en vossen, die verzameld waren tijdens het vossen-onderzoek dat van 1995 tot 1998 in het Noordhollands Duinreservaat werd uitgevoerd (Anoniem, 2000; Nuisl, 1996). Er kon in het kader van dit onderzoek niet gestreefd worden naar een volledig beeld van de schaaп-vos-problematiek.

De kern van het onderzoek vormden de bezoeken aan boeren die schade meldden, waarbij nog dezelfde dag in het veld bekeken en gedocumenteerd werd, wat er aan aanwijzingen was die iets duidelijk maakten over wat er gebeurd was. Als het niet mogelijk was om dezelfde dag een bezoek af te leggen, werd een telefonisch interview afgenomen. Boeren werden op het onderzoek attent gemaakt via de nieuwsbrieven van de Natuurvereniging Waterland, via de dierenartsen en de FBTO, en via mond op mond reclame. Tijdens het bezoek of het telefonisch contact werden vragen gesteld volgens een standaardformulier (bijlage 1). Daarbij werd niet alleen gevraagd naar het schadegeval, maar ook naar de omvang en aard van het bedrijf, naar de manier van schapen houden, naar eerdere schades, naar de overige jaarlijkse verliezen aan schapen en naar de mening van de betrokkene. Van niet zelf bezochte gevallen waren soms foto's ter beoordeling beschikbaar, genomen door de betreffende boer. Aan het eind van het onderzoek werd iedereen nog eens gebeld met de vraag of er sinds hun melding nog meer of andere vossen-problemen waren geweest. Bij de persoonlijke inspecties van de dode schapen (of de bestudering van foto's) werd gelet op de aard van de vraat, werd geprobeerd vast te stellen wat de doodsoorzaak was en of het schaap levend dan wel dood aangevreten was (bij een dood dier geeft de aard van eventuele bloedingen daarover aanwijzingen) en werd geprobeerd vast te stellen of er al dan niet sprake was van een situatie waarin het schaap zich kon verdedigen.

Rowley (1970) somt, op grond van ervaringen in Australië, de kenmerken op van het 'vraatbeeld' dat vossen achterlaten, in vergelijking met wat honden aanrichten. Dit helpt bij het beoordelen wat er gebeurd is:

Vossen:	Honden:
Het schaap is meestal duidelijk aangevreten	Het schaap vertoont op diverse plekken over het gehele lichaam, maar vooral op het achterstel, verwondingen
Meestal is maar één schaap het slachtoffer	Vaak vertonen verscheidene schapen verwondingen
Schapen zijn niet in de sloot of in het gaas gejaagd	Schapen zijn vaak in de sloot of in het gaas gejaagd
Schapen vertonen geen onrustig gedrag	Schapen kunnen lange tijd (soms wel dagen) onrustig blijven en staan in een gesloten groep bij elkaar
Er liggen geen plukken wol verspreid over het terrein	Plukken wol liggen over het perceel verspreid
Beten zijn geconcentreerd op de weke en meestal dunbehaarde delen van het lichaam, maar ook wel elders	Beten bevinden zich vooral aan het achterstel van het schaap, maar ook wel elders
Vossen laten soms een duidelijk waarneembare urinevlag achter	Honden laten geen duidelijk waarneembare urinevlag achter

3. Bevindingen

3.1. Inspecties

Er kwamen veel minder meldingen binnen dan op grond van de verhalen verwacht werd. In een tijdsbestek van 17 maanden (mei 2004 t/m september 2005) konden slechts 8 bezoeken worden gebracht aan boeren, en nog eens 8 gevallen werden telefonisch ($n = 6$) of aan de hand van foto's (gemaakt door de eigenaar) beoordeeld ($n = 2$). Onderstaand schema geeft de conclusies van de 16 beoordeelde gevallen weer, verdeeld over levend of dood aangevreten en over verwenteld, ziek of anders aangevreten.

Overzicht van de bevindingen	Aantal gevallen		
	Verwenteld	Ziek	Niet verwenteld of ziek
levend aangevreten door vos	2		
levend aangevreten door verm. vos	3		
levend aangevreten door andere predator	1		1
dood aangevreten door vos	2	1	1
dood aangevreten door verm. vos			1
dood aangevreten door andere predator			1
dood of levend door vos	1		
dood of levend door verm. vos	1	1	
dood of levend door andere predator			

In het merendeel van de gevallen ging het om schapen die hulpeloos (of al dood) verwenteld in de wei lagen (eerste kolom). Een verwenteld schaap kan, na te zijn gaan liggen, niet meer opstaan en sterft na 6 tot 24 uur (zie paragraaf 5.1), tenzij hij op tijd tijdens de ochtend- of avondcontrole door de boer weer overeind wordt gezet.

Het was achteraf lang niet altijd mogelijk om met zekerheid te bepalen of de vos de oorzaak van de schade was en of het schaap al dood was of nog leefde. Gaan we er gemakshalve van uit dat de als 'vermoedelijk vos' beoordeelde gevallen ook de vos betrof, dan werd vijfmaal vastgesteld dat vossen verwentelde schapen levend aanvraten (foto 7), tweemaal dat vossen een verwenteld schaap aanvraten waarvan niet vast te stellen viel of het nog leefde of al dood was (foto 4), en tweemaal dat vossen een verwenteld en reeds dood schaap aanvraten. Overigens was één van deze laatste gevallen niet een geval van verwenteling, maar een schaap dat op een andere manier hulpeloos werd en stierf. Het had zijn kop tussen de planken van een hek gestoken en kon het niet meer terugtrekken (foto 9).

Het onderscheid tussen de tweede en derde kolom is niet scherp. De schapen die dood werden aangevreten, maar niet verwenteld waren (ze lagen bijvoorbeeld op hun buik of net op hun zij, derde kolom en foto 5) moeten ter plekke zijn doodgegaan, en dus 'ziek' zijn geweest. Onder 'ziek' werden een schaap en een lam gerangschikt. De eerste was een ooi gestorven als gevolg van *myasis*, een zware infectie van vliegenmaden onder de wol op het achterstel (foto's 2 en 3). In feite was dit dus een geval van slechte verzorging. Deze (deeltijd-)boer liet zijn kadavers gewoonlijk niet weghalen door de destructie, maar begroef ze ter plekke. De begraven doodgeboren lammetjes en gestorven schapen werden elk jaar door vossen opgegraven en opgegeten. Het andere geval van ziekte was een 'suf' lam, dat in maart door

vermoedelijk een vos uit een veldschuur werd weggehaald en later elders opgegeten werd gevonden.

Vossen vraten meestal aan de minst behaarde delen van het lichaam: kop (soms waren alleen de oren er af gevreten, foto 1), oksel, lies, uier en omgeving, of de 'kling' (=vagina).

Sommige boeren meldden ook dat het wel eens voorkwam dat vossen schapen of lammeren (dood of levend) aanvraten die in het water waren beland en er niet meer uit konden komen. Als hun kop bereikbaar was vanaf de kant, werden bijvoorbeeld neus en oren eraf gevreten. Zulke gevallen zaten niet bij de inspecties.

Andere predatoren

Eén verwenteld schaap werd levend aangevreten door vermoedelijk een kraai. Op het hoogste punt van het in een natte greppel liggende schaap, de linkerflank, was een klein stuk huid kaal- en kapot gemaakt, en was de onder spanning staande pens opengehakt (foto 6). Kraaien hadden ook een in de wei gestorven, niet verwenteld schaap aangevreten (derde kolom, zesde regel), door de darmen via de anus eruit te trekken (foto 8). Een alleen telefonisch beoordeeld geval betrof waarschijnlijk het levend aanvreten van een (volgens de boer) niet-verwenteld schaap door een hond (derde kolom, derde regel). De hals was aangevreten, de darmen hingen eruit, en overal lagen plukken wol.

Vos als oorzaak van schapensterfte

Bij de 16 beoordeelde gevallen waren geen situaties waarbij de vos een schaap had overmeesterd; 3 situaties waarbij de vos helemaal niet betrokken was; 5 situaties waarbij het schaap al dood was voordat de vos er van begon te eten; 3 situaties waarbij niet meer vast te stellen was of het schaap al dood was; en 5 situaties waar (vermoedelijk) vossen een schaap levend hadden aangevreten. Bij de laatste 8 situaties waren 7 gevallen van verwenteling en 1 ziek schaap.

In een derde tot maximaal de helft van de door boeren aangemelde gevallen zou de vos dus de oorzaak van het sterven van het betrokken schaap kunnen zijn, al kun je dat geen predatie noemen: de schapen werden immers niet gevangen door de vossen. Daarbij zijn twee kanttekeningen te maken:

- A. Niet alle aangevreten schapen sterven, soms blijven ze (al of niet met hulp van de dierenarts) in leven.
- B. Onbekend is welk deel van de levend aangevreten verwentelde schapen (7 van de 8 schapen waren verwenteld) ook zonder tussenkomst van de vos gestorven is of zou zijn door het verwentelen zelf.

Foto's van enkele beoordeelde gevallen van (vermoedelijke) vossenvraat aan schapen (1)

Foto 1. Tot aan het merkje afgevreten oor van reeds dood schaap.

Foto 2. Kaalgevreten kop en hals van een schaap, gestorven door een infectie met vliegenlarven.

Foto 4. Aan de buik aangevreten, verwenteld schaap. Voorste deel uier is weg, pensinhoud deels op de grond. Vanwege het vuil is onduidelijk of het schaap nog leefde bij aanvreten.

Foto 3. Achterstel van hetzelfde schaap als hierboven, gestorven aan *myasis*, een intensieve infectie met vliegenmaden. Die zijn vooral midden bovenin te zien.

Foto 5. Door een vos aangevreten nek (vanaf het oor) van een schaap dat al dood was: er is immers geen spoor van bloedsvloeiing te zien rond de wond.

Foto's van enkele beoordeelde gevallen van vraat aan schapen (2)

Foto 6. Verwenteld dood schaap, door de boer uit natte greppel getrokken (zie modder aan de buik). Bovenop een gat naar de pens, vermoedelijk gemaakt door een kraai. Het schaap leefde toen nog, getuige de bloedspatten op de vacht (in de cirkel). Geen vos bij betrokken.

Foto 7. Levend verwenteld schaap. Anus, vagina en achterkant van de uier zijn door (vermoedelijk) een vos aangevreten. Dit werd een noodslachting. Foto eigenaar.

Foto 8. In de wei gestorven schaap, niet verwenteld. Vermoedelijk kraaien hebben via de anus de darm eruit getrokken. Geen vos bij betrokken.

Foto 9. Schaap 'gevangen' in een hek, na dood aangevreten door een vos.

3.2. Hoe vaak komt vossenschade voor?

Uiteraard is niet elk geval van vossenvraat aan schapen ons ter ore gekomen. Door rondvragen is geprobeerd een meer compleet beeld te krijgen van de frequentie waarin schade voorkomt. De boeren die bezocht werden, werd gevraagd naar hun eerdere ervaringen met vossen. Bovendien werden ze bij de afsluiting van het onderzoek opgebeld om te vragen naar hun ervaringen sinds het inspectiebezoek. Op deze manier is van een beperkt aantal boeren over een flink aantal jaren de schade boven water gekomen, al moet bedacht worden dat dit vrijwel zeker een hogere schade oplevert dan gemiddeld; het is immers een selectie van boeren die allemaal al eens schade gehad hebben, er zitten geen boeren bij die nooit schade hebben. Daarnaast verschaftte één van de vier dierenartsen in de regio een lijstje van aan hem bekend geworden gevallen.

Op tien bezochte bedrijven met gemiddeld 90 (spreiding 35 tot 300) oaien werden over 2002 t/m 2005 (tot 1 okt) 26 gevallen door de boeren genoemd, waarvan er 14 zijn opgenomen in de hierboven behandelde inspecties. Daarbij werden alle meldingen, dus ook die waar geen vos bij betrokken was, meegenomen, omdat de gemelde maar niet beoordeelde gevallen uiteraard niet nader konden worden bekeken. In 2001 werd nog geen enkel geval van vossenvraat waargenomen, in 2002 een viertal, in 2003 acht, in 2004 tien en tot oktober 2005 vier. De meldingen liepen uiteen van vermiste lammeren tot levend aangevreten drachtige oaien. Aangezien een deel van de problemen zich voordeed met lammeren, gaan we uit van een totaal aantal aanwezige schapen op deze tien bedrijven van 1900. Dit is als volgt berekend: 900 oaien werpen ieder 1.5 overlevende lammeren, totaal 1350 lammeren. Deze blijven driekwart jaar op de bedrijven, dus gemiddeld over het jaar zijn er $0.75 * 1350 \approx 1000$ lammeren. Grofweg komt dit aantal meldingen van al of niet werkelijke vossenschade dus neer op **0.69** gevallen per jaar per bedrijf (het jaar 2001 dat nog zonder meldingen was, is buiten beschouwing gelaten), of **0.36 %** van alle aanwezige schapen per jaar.

Nogmaals: het gaat hier om een schatting die een uiterste maximum weergeeft (steekproef is een selectie van bedrijven met schade, en niet alle schade is veroorzaakt door vossen), het werkelijke cijfer moet lager liggen.

De dierenartsenpraktijk Monnickendam meldde over 2004 en 2005 (tot 1 oktober) elf gevallen van vossenvraat bij zeven bedrijven, in totaal aan 15 schapen. Van deze elf meldingen werden er zes door mij geïnspecteerd; van die zes waren er twee waar geen vos bij betrokken was. Als de doorgegeven meldingen een compleet beeld geven en de vier dierenartsenpraktijken een vergelijkbaar aantal schapenhouders tot klant hebben, zouden er in heel Waterland in 1.75 jaar tijd 44 gevallen van gemelde vossenvraat voorkomen, ofwel 25 gevallen per jaar. In de statistieken van het CBS valt Waterland in de regio 'Waterland en droogmakerijen'. Aannemende dat Waterland daarvan de helft uitmaakt, waren er in 2003 zo'n 32.000 schapen (incl. lammeren) in Waterland. Per jaar zou 25 gevallen van vossenvraat dus betekenen dat elk jaar slechts **0.08 %** van de schapen daarmee te maken krijgen. Dat is waarschijnlijk juist weer een onderschatting.

3.3. Overig verlies aan schapen

Aan de bezochte boeren werd ook gevraagd wat het patroon was van de overige sterfte van lammeren en oaien. Sterfte van lammeren is moeilijk te kwantificeren, omdat veel boeren de sterfte bij de geboorte niet bijhouden, het is te gewoon. Zes tot

15 % sterfte bij de geboorte lijkt niet ongewoon. De divisie Praktijkonderzoek van de Animal Science Group in Lelystad hanteert de volgende gemiddelden voor Nederland: lammersterfte totaal 12.5 %, waarvan grofweg 8 % binnen 24 uur na geboorte, 3.5 % tot spenen en 1 % daarna (J. Verkaik, pers. meded.)

De meeste sterfte bij grotere lammeren en bij de ooiën komt door verdrinking, jaarlijks verdrinkt ruim 5 % van de schapen (ooiën plus lammeren) op de negen bevrachte bedrijven. Dit komt goed overeen met het gemiddelde beeld, volgens Walraven & Edel (2003): "Door sloten omzoomde weilanden behoeven geen afrastering, maar als compensatie voor deze kostenbesparing verdrinkt jaarlijks gemiddeld vijf procent van de groep". Verwenteling komt in een per bedrijf sterk wisselend percentage voor, de sterfte als gevolg van wenteling wordt door de betreffende boeren gemiddeld op ongeveer 1 % van de ooiën geschat. De Animal Science Group gaat uit van gemiddeld 5 % jaarlijkse totale sterfte van ooiën (J. Verkaik, pers. meded.).

In het algemeen melden de boeren geen problemen te hebben, of slechts een enkele keer, met loslopende honden. Daarover in de volgende paragraaf meer.

3.4. Krantenberichten

Wat er aan krantenberichten over problemen met schapen in Noord-Holland uit 2003 en 2004 verzameld kon worden, staat in bijlage 2. Opmerkelijk is, dat 5 van de 10 berichten niet over vossen, maar over honden gaan. Bij een probleem met honden gaan vaak verscheidene schapen tegelijk dood. In deze berichten gaat het achtereenvolgens om 9, 2, meer dan 50, 4 en 0 dode schapen. Het is goed mogelijk dat het aantal berichten over zulke incidenten in de krant daardoor hoger is dan over de problemen met vossen, die vaak minder spectaculair zijn. Toch is het opvallend dat problemen met honden zo vaak voorkomen in de schapenhouderij.

Eén bericht gaat over wandelaars die schapen in de sloot drijven. Vier berichten gaan over vossen en schapen, maar twee daarvan behandelen niet een incident, maar het aanbieden van een klachtenboek aan de gedeputeerde, over de problemen met vossen in Waterland.

De twee berichten over vossen en schapen gaan toevallig beide over gevallen die ook door mij geïnspecteerd werden. Het eerste bericht geeft een redelijk beeld van de situatie. Het tweede bericht echter, met de suggestieve kop 'Vos blijft 'n killer in Waterlands landschap', is bepaald misleidend, niet in het minst door de beweringen van de betreffende boer. Citaat: 'Bij Mul zijn dit jaar diverse schapen en lammeren door vossen doodgebeten. Wandelend over zijn land vind je her en der de resten van schapenpoten, die door vossen zijn achtergelaten'. De werkelijkheid was, dat het schaap dat recent was aangevreten, gestorven was door een hevige infectie met vliegenmaden, in feite door slechte verzorging dus, en pas daarna was aangevreten. Desgevraagd vertelde de boer, dat ook de eerdere gevallen van vossenvraat gebeurden aan lammeren en schapen die zelf gestorven waren en door hem in het land, of ter plekke begraven, waren achtergelaten. Geen enkel lam of schaap was door een vos doodgebeten.

Dit toont maar weer eens aan dat het onverstandig is om louter op berichtgeving in de pers af te gaan als het gaat om het nemen van beslissingen over een bepaald onderwerp.

4. Schade door vossen in perspectief

4.1. Het beeld van de boer

De boeren in Waterland hebben niet alleen 'problemen' met de vos in relatie tot hun schapen, maar ook in relatie tot het weidevogelbeheer. Veel boeren werken actief mee aan de bescherming van nesten van weidevogels, en zien de stand van jaar tot jaar achteruitgaan. Dit wordt door hen zonder meer op het conto van de vos geschreven. Sinds de komst van de vos is het uitkomstpercentage van de nesten duidelijk achteruitgegaan (meded. Natuurvereniging Waterland). De geïnterviewde boeren zijn dan ook zonder uitzondering van mening dat de vos weg moet, of tenminste flink moet worden aangepakt. Daarbij wordt ook gezegd dat de natuurbeheerders de vossenstand in hun terreinen moeten minimaliseren of er een hek omheen zetten. "Vossen horen hier niet" is de algemene mening. Dat kon je de afgelopen decennia in veel streken van ons land horen waar de vos voor het eerst opdook. "Horen hier niet" staat eigenlijk voor: "hij kwam hier sinds mensenheugenis niet voor". De vos zelf bewijst echter dat het een beetje anders ligt.

Met betrekking tot schapen en lammeren hebben boeren vaak allerlei ideeën die niet lijken te stroken met de werkelijkheid. Als je vraagt of ze zelf gezien hebben wat ze denken dat er gebeurd is, dan blijkt dat ze zelf eigenlijk nooit ontmoetingen tussen vossen schapen waargenomen hebben. Ook uit het feit dat boeren regelmatig dode schapen aanmelden als 'vossenschade', terwijl bij nadere inspectie duidelijk is dat er zelfs geen vos in de buurt is geweest (zie paragraaf 3.1), blijkt dat boeren niet altijd goede waarnemers zijn. Voorbeelden van meningen van de boeren:

"Het schaap is waarschijnlijk door de vos opgejaagd tegen het hek aan en toen gegrepen"; hier bleek het schaap met zijn kop vast te zitten tussen de planken van een hek (waarschijnlijk omdat het erachter wilde grazen), dood te zijn gegaan en daarna deels door een vos te zijn opgegeten.

"De ooi is mogelijk in haar slaap aangevallen door een vos"; dit geval kon niet geïnspecteerd worden, maar de boer zei dat het schaap nog leefde en niet verwenteld was. Hij meende: "Vossen drijven de koppels schapen uit elkaar tot ze er één apart hebben. Het land is zacht (november), dan kunnen de schapen niet snel lopen."

"Een vos heeft het schaap bij de nek te grazen genomen"; dit was het geval waar een schaap stierf door vliegenmaden.

"De vos heeft de (halfwas) lammeren in paniek gebracht, ze zijn de sloot in gelopen en daar aangevreten."; dit was een telefonische melding, er kon niet geïnspecteerd worden, maar er werd wel gezegd dat één van de lammeren ook in de lies was aangevreten. Dat is vreemd, want die zou zich dan onder water moeten bevinden.

Er was echter ook een boer die gezien had dat een vos zonder reactie te veroorzaken tussen de schapen door liep. "Als een vos plotseling tevoorschijn komt, dan schrikken de schapen even, maar daarna hebben ze geen aandacht voor elkaar. Het opjagen van schapen gebeurt alleen door honden, nooit door vossen".

4.2. Bestaande kennis

4.2.1. Waar komen problemen tussen vossen en schapen voor?

De problematiek van predatie van schapen of lammeren door vossen is vooral bekend uit Groot-Brittannië en Ierland (en buiten Europa vooral uit Australië). Een zoektocht in de literatuur en op het internet leverde voor de overige ons omringende landen nauwelijks resultaten op. Soms wordt de vos tussen neus en lippen door genoemd als een probleem voor schapenboeren. De problemen met volwassen schapen lijken een typisch Nederlands (Noord-Hollands?) verschijnsel. Predatie op schapen gebeurt in Centraal- en Oost-Europa vooral door lynx, beer en wolf. Nergens wordt de vos opgevoerd als predator van volwassen schapen, alleen lammeren worden genoemd. Het is dan ook onmogelijk, zelfs voor de grootste vos (van maximaal 9 kilo), om een gezond volwassen schaap of een groot lam van 40 tot 80 kilo te doden, naar de grond te trekken of anderszins in moeilijkheden te brengen. Op de brede, met dichte wol bezette hals en nek hebben zijn kleine smalle bek en hooguit 2 cm lange hoektanden onvoldoende impact.

Bij predatie op schapen (in het buitenland dus in feite op lammeren) moeten we onderscheid maken tussen twee situaties: de schapenhouderij bij boerderijen met veel menselijk toezicht ('lowland flocks'), zoals we die uit Nederland kennen, en het grootschalig vrij rondlopen van grote kudde schapen in (half-)natuurlijk gebied als heide, heuvels en bergen ('upland' en 'hill flocks'). Deze laatste praktijk vinden we vooral in Schotland, Noord-Engeland, Wales en Ierland, maar ook in Noorwegen en de Alpen. De schapen worden daarbij niet of nauwelijks geïnspecteerd door de boer, maar gedurende langere tijd aan hun lot overgelaten. Verder is voor de mate van predatie van groot belang wat de boer doet in de tijd van het lammeren. In ons land lammeren vrijwel alle schapen binnen, ook al omdat veel schapenrassen hulp van de mens nodig hebben bij de geboorte. Soms is 'binnen' echter in een schuur op het erf, of in een veldschuur, die vanwege de ontwikkelde warmte open staat en alleen met een grof hek is afgesloten. Vossen hebben dan vrij toegang tot de pasgeboren lammeren en (vooral) de nageboorte. Hoe het aflammeren in andere landen gaat wordt in de literatuur niet altijd precies beschreven. Vaak worden de vrijlopende kudde wel naar de boerderij gehaald voor het aflammeren, soms gebeurt dat zelfs binnen.

4.2.2. Predatie op lammeren in Groot-Brittannië en Ierland

Een recent onderzoek in Groot-Brittannië naar predatie van lammeren door vossen liet zien dat gemiddeld slechts 1.17 % van de lammeren door vossen werd gepredeerd. De totale lammerensterfte bedroeg gemiddeld 5.87 %. Het ging hier om de opgaven van 490 schapenboeren, zowel in hill en upland als in lowland; daarbij moet men bedenken dat het vaak niet gemakkelijk is om vast te stellen of een lam levend gegrepen is door een vos of eerst stierf door een andere oorzaak en daarna als aas werd gegeten. Het cijfer van 1.17 % is dus waarschijnlijk een overschatting van de werkelijke predatie (Moberly et al., 2003). Ruim 40 % van de boeren meldden geen enkel lam aan vossen verloren te hebben. In grotere kudde (denk aan meer dan 500 schapen) trad vossenpredatie op lammeren vaker op dan in kleinere kudde, maar gerekend per ooi werden juist minder lammeren gepredeerd. Dat betekent, dat de ernst van vossenpredatie, in elk geval zoals die door de boer wordt ervaren (!), groter is bij een kleinere schaapskudde. Dat verschijnsel wordt ook in andere studies gesignaleerd (Moberly et al., 2003).

Volgens het Ministry of Agriculture is in Groot-Brittannië predatie verantwoordelijk voor slechts 1 procent van de gestorven lammeren; hier worden als belangrijkste doodsoorzaken genoemd infecties (37%), verhongering en uitputting (35%) en ziekten en misvormingen (16%).

De lammerensterfte werd in detail onderzocht op twee Schotse hill-farms gedurende een periode van vier jaar. In totaal werden respectievelijk 2313 en 1696 lammeren op de farms geboren, op farm 1 allemaal buiten. Op farm 2 werden de ooiën die twee- of drielingen droegen binnengehouden voor de geboorte, en pas 24-36 uur er na in de wei gezet. Van alle lammeren stierven of verdwenen er in de loop van het hele jaar 251 en 158 (resp. 10.8 % en 9.3 %). Daarvan werden er met zekerheid slechts 16 door vossen gepredeerd, waarvan 13 op farm 1, waar jaarlijks tussen de 8 en 19 vossen werden geschoten (op 325 ha). Alle lammeren werden gepakt vóór ze geormerkt werden op een leeftijd van 6 weken. Door alle lammeren die spoorloos verdwenen in diezelfde periode ook als vossenslachtoffers mee te tellen (wat zeker een overschatting is), bedroeg de minimale (= zekere) en maximale predatie door de vos 0.6 – 1.8 % (farm 1) en 0.2 – 1.7 % (farm 2). Analyse van de zekere en mogelijke predatie-gevallen wees uit, dat het vrijwel altijd ging om lammeren die deel uitmaakten van een twee- of drieling, terwijl op de farms slechts 68 en 47 % van de lammeren uit twee- en drielingen bestond. Het moederlijk gedrag van de ooi en haar gewicht maakten voor de predatie van haar lam(meren) niet uit. Wel werd opgemerkt dat lammeren werden gedood of verdwenen in bepaalde nachten en op bepaalde plekken, niet verspreid over plaats en tijd. Ook was duidelijk, net als in alle andere studies, dat lammeren slechts gedurende de eerste twee of drie weken gepredeerd werden, meestal binnen tien dagen na geboorte. Overigens was het ook in deze studie niet altijd mogelijk om onderscheid te maken tussen predatie en het eten van een al dood lam (White et al., 2000).

In Ierland vormen predatie (door alle soorten predatoren) en ongelukken samen slechts 5% van alle sterfte onder lammeren. De belangrijkste sterfte-oorzaken zijn abortus en doodgeboren worden (samen 40%), koude en verhongering (30%) en ziekten (20%) (Regional Veterinary Laboratory, Department of Agriculture and Food, Athlone, 1992). In Ierland kan sterfte van lammeren in lowland kuddes rond de geboorte oplopen tot 15%, in hill flocks tot 25%.

Uit het werk van Macdonald (1987), die vossen volgde op de fells in Noord-Engeland, bleek dat vossen tussen de schapen door liepen zonder dat één van beide partijen op de ander reageerde. Toen de lammetjes eenmaal geboren waren, bezochten de vossen elke nacht de weitjes in het dal waar gelammerd, waar ze de nageboortes aten. Maar ook de keutels van lammeren werden opgegeten; deze bevatten in het begin nog veel onverteerde vetten en eiwitten uit de melk. De vossen joegen echter vooral op de konijnen die ook in die weitjes leefden. De ooiën reageerden nu wel enigszins op de aanwezigheid van de vossen: [vertaald] "Sommige liepen langzaam weg van de hoek waar een vos foerageerde, andere leken niet verontrust. Verschillende keren zag ik een ooi geïrriteerd met een poot stampen als de vos te dicht bij haar lam kwam." Zie voor het gedrag van ooiën met lammeren ook paragraaf 4.2.5.

Macdonald vond in twee vossenterritoria in het voorjaar slechts vier half opgegeten lammeren; twee daarvan waren duidelijk eerst doodgegaan en daarna opgegeten, een derde was duidelijk door de vos doodgebeten maar had niet gelopen (geboortevliezen nog rond de achterpoten) en nog niet gedronken. Dit was dus ofwel een zwak dier dat na de geboorte ook uit zichzelf zou zijn doodgegaan, of het was een eerstgeboren lam en wellicht gepredeerd terwijl de moeder bezig was met de geboorte van het tweede.

Tekening Diana E. Brown

Van het vierde gevonden lam bleef onbekend of het levend of dood was gepakt door de vos. Macdonald schrijft ook, dat het Britse subsidiesysteem leidt tot overbegrazing, tot teveel schapen dus. Het gevolg is dat veel lammetjes zonder vetreserve ter wereld komen en snel sterven, door de slechte conditie van de moeder.

Uit voedselproeven met tamme vossen, uitgevoerd door diezelfde Macdonald, bleek overigens dat vossen het vlees van schapen en lammeren niet lekker vinden en alleen eten als er niets lekkerders voorhanden is.

4.2.3. Predatie op lammeren elders in Europa

In een recente Noorse studie naar de sterfte onder ruim 600 lammeren van vrijlopende schapen, waarbij de lammeren met zenders werden uitgerust, bedroeg de sterfte van lammeren in twee opeenvolgende jaren resp. 18 en 12 %. Daarvan kwam resp. 65 en 24 % op rekening van de lynx. Voor de overige sterfte waren ziekten, verdrinking, predatie door vossen (helaas wordt niet genoemd hoe groot hun aandeel is) en problemen met insecten verantwoordelijk (Kvam et al., 2004).

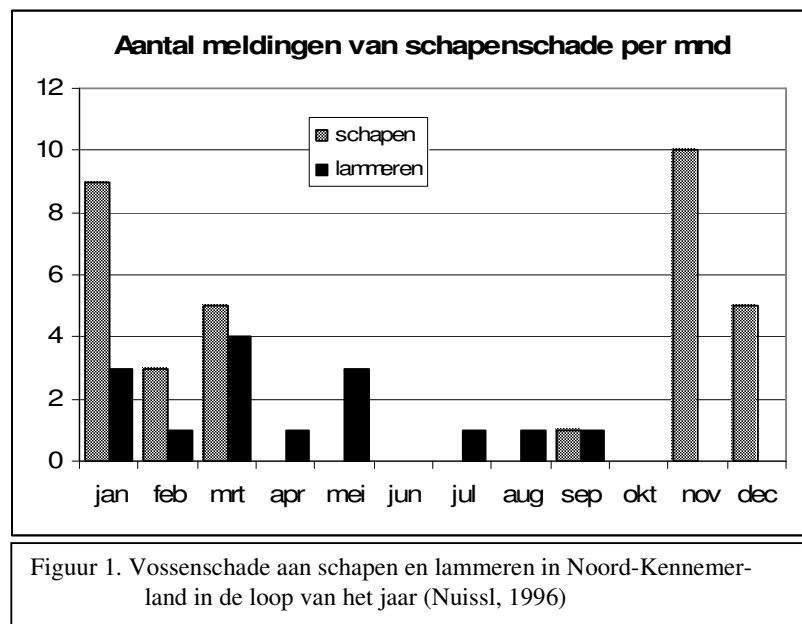
4.2.4. Vossenproblemen in Noord-Kennemerland

In de jaren negentig waren er in het gebied grenzend aan de duinen van Noord-Kennemerland af en toe al problemen met schapen en vossen. Nuisl (1996) somt de meldingen op die van januari 1992 tot en met mei 1996 (bijna vier en een half jaar) bij de Wildschadecommissie en het Provinciaal Waterleidingbedrijf (men veronderstelde dat de betreffende vossen uit de duinen kwamen) werden gedaan. Naar verluid was vóór 1992 vossenschade aan schapen onbekend. In die periode van 4.5 jaar werden 19 keer schapen (per geval 1 tot 4 individuen) en 7 keer lammeren (1 tot 2 individuen) gepredeerd of tenminste aangevreten, volgens opgave. Dat is per jaar ruim 4 keer en ruim 1.5 keer voor respectievelijk schapen en lammeren. Onbekend is in hoeverre deze gevallen precies werden onderzocht door deskundigen. Naast deze 'spontane' meldingen werden in de gemeenten Schoorl en Bergen enquêtes gehouden naar de door vossen veroorzaakte schade, in dezelfde tijd, over een periode van 3.5 jaar (Schoorl) of 1 jaar (Bergen); waarschijnlijk gaat het voor een (klein) deel over dezelfde gevallen als bij de meldingen. Schade aan schapen werd 21 keer gemeld (1 tot 4 schapen per keer), schade aan lammeren 10 keer (1 tot 5 lammeren per keer) (Nuisl, 1996). In deze twee gemeenten ging het om ruim 6 en ruim 2 gevallen per

jaar, respectievelijk voor schapen en lammeren. Ook hier werden geen deskundige inspecties uitgevoerd, wat ongetwijfeld betekent dat dit beeld een overschatting van het probleem oplevert (zie paragraaf 3.1). Opvallend is dat in Schoorl en Bergen ongeveer evenveel gevallen in de enquête naar voren kwamen als er in een stuk of zes gemeenten (waaronder deze twee) in Noord-Kennemerland werden gemeld; blijkbaar werden lang niet alle gevallen spontaan gemeld.

Voor zover een datum was opgegeven bij de meldingen of in de enquête, bleek dat vrijwel alle schade aan volwassen schapen optrad in de maanden november tot en met maart, en aan lammeren voornamelijk in januari tot en met mei (figuur 1). Maar ook in juli tot en met september werd nog schade aan drie (grote) lammeren gemeld (gegevens uit Nuisl, 1996).

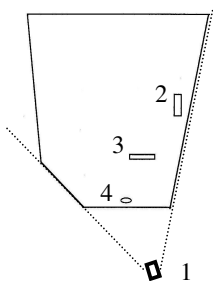

4.2.5. Experiment met schapen en vossen

Het PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland voerde van 1995 tot 1998 een onderzoek uit naar de vos in het Noord-Hollands Duinreservaat, tussen Wijk aan Zee en Bergen, onder leiding van Arie Swaan. Daarbij werd, in 1997, een experiment gedaan om het gedrag van schapen en vossen in onderlinge confrontatie te bestuderen (Anoniem, 2000).

Op een weilandje tegen het bos, aan de rand van het duin, werden op 22 april enkele schapen (Texelaars) met hun lammeren ingeschaard. Enkele schijnwerpers met infrarood-licht beschenen het gehele weilandje, terwijl een camera voortdurend opnamen maakte, met een klein aantal beeldjes per seconde ('time-lapse'). Elke ochtend werd de band afgekeken, en bewaard als er die nacht een vos op bezoek was geweest. Op 19 mei werden nieuwe schapen ingezet, met lammeren van drie verschillende leeftijden (zie tabel 5).

Het weilandje (0.5 ha)

- 1 = camera met zichthoek
- 2 = ruif op wielen
- 3 = voerbak
- 4 = waterbak

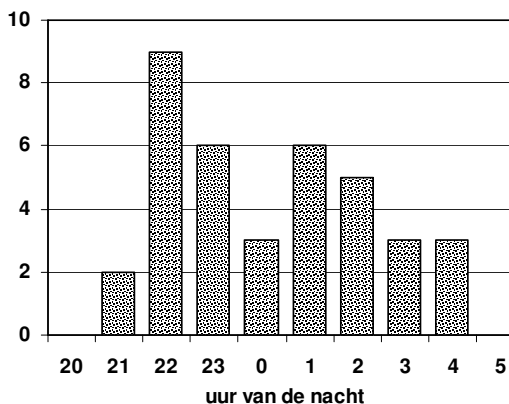
Tabel 5. Aantal schapen en lammeren (en hun leeftijd) per week

Datum	Aantal ooiën	Aantal lammeren			Leeftijd lammeren (weken)		
22 april	3	5			2		
28 april	3	5			3		
5 mei	3	5			4		
12 mei	3	5			5		
19 mei	3	2	1	1	1	1.5	2
26 mei	3	2	1	1	2	2.5	3
2 juni	3	2	1	1	3	3.5	4
9 juni	3	2	1	1	4	4.5	5
16 juni	3	2	1	1	5	5.5	6
23 juni	3	2	1	1	6	6.5	7

Waarnemingen

- * Op 29 van de 65 dagen van het experiment werden in totaal 37 vossen geregistreerd, steeds in het donker (zie grafiekje).
- * Vossen doorkruisten het weilandje vaak zonder enige belangstelling voor de schapen en lammeren; bij nadering van een vos, vaak nog buiten het weilandje, waren de ooiën meestal direct alert en op de poten.
- * Geen van de lammeren of schapen werd aangevallen door een vos. Het verschijnen van een vos leidde nooit tot paniek. Wel was er soms een schrikreactie, bij plot-

Aantal vosbezoeken per uur van de nacht

seling opduiken of bewegen van een vos.

* Twaalf keer liep een ooi richting de vos, en in acht gevallen verjoeg het schaap de vos ook werkelijk, soms vergezeld door het lam. De vossen waren duidelijk beducht voor de ooiën. Een voorbeeld: Nacht van 16 juni. Twee ooiën slapen, één staat bij de ruif. Rechts springt een vos over het hek, loopt naar het midden. Wordt door twee schapen ingesloten, de derde jaagt hem driftig weg.

* Tweemaal werd een duidelijke interesse waargenomen van een vos in een lam. Eénmaal werd het lam hierbij enkele meters achtervolgd, tot het weer vlakbij de moeder was. Beschrijving van de betreffende video-opname: Nacht van 4 juni. De enige situatie met een poging tot predatie. Drie ooiën slapen links. Van rechtsachter komt een vos, hij loopt tussen de schapen door en wil over het hek springen. Eén ooi schrikt (vos ook), springt op. Vos vindt lammetje, jaagt er enkele meters achteraan, maar schrikt af als het lam bij de ooi is.

Conclusies

Vossen zijn op hun hoede voor volwassen schapen, en laten zich gemakkelijk door hen verdrijven. In situaties waar schapen niet gestoord worden, is het onwaarschijnlijk dat een vos een gezond lammetje kan pakken.

Water vormt geen absolute barrière voor vossen, maar elke kleine barrière is er één. Hoe meer brede sloten de vos over moet, des te minder ver komt hij. Foto Gerard Eikelenboom.

5. Discussie

5.1. Waarom komen vossen op schapen en lammeren af?

De aflammerperiode biedt vossen eenvoudig te verkrijgen voedsel, vooral in de vorm van de nageboortes. Die vinden ze blijkbaar lekkerder dan de lammetjes zelf (Macdonald, 1987). Vooral als de schapen buiten lammeren, zijn nageboortes ruim beschikbaar, maar vossen lopen ook wel de open (veld-) schuren binnen waarin de ooiën achter grove hekken worden opgesloten voor het aflammeren (waarneming van diverse boeren). Vossen eten eveneens de melkachtige uitwerpselen van jonge lammeren, die rijk zijn aan onverteerde vetten en eiwitten (Macdonald, 1987). De pasgeboren lammetjes vormen op zich prooi die qua afmeting nog net binnen het natuurlijke voedselspectrum van de vos vallen. Met name de niet door de moeder geaccepteerde lammetjes, en waarschijnlijk ook de eerst geworpen lammeren van meerlingen, in de tijd dat de moeder bezig is het tweede te werpen, zijn kwetsbaar voor predatie. Een betrekkelijk hoog percentage lammetjes wordt sowieso doodgeboren of komt zeer zwak ter wereld. Voor Nederland wordt gemiddeld uitgegaan van 8 % lammerensterfte (zonder predatie) binnen 24 uur na geboorte, 3.5 % tot het spenen en 1 % daarna (mededeling J.Verkaik, Animal Science Group, Lelystad). In totaal sterft dus 1 op de 8 lammeren vóór de volwassenheid. Het zal duidelijk zijn dat veel van deze lammeren in principe als aas beschikbaar zijn voor vossen, en omgekeerd, dat een aanzienlijk deel van de door vossen gegeten lammetjes in feite niet door hen zijn gedood.

Het blijkbaar typisch Nederlandse probleem van vossenschade aan volwassen schapen komt op een andere manier tot stand. Een schaap dat in de wei doodgaat (jaarlijks sterft gemiddeld 5 % van de ooiën, mededeling J. Verkaik) blijft eenzaam achter terwijl de kudde verder graast. Vossen kunnen dan hun behoedzaamheid, die ze van nature voor schapen hebben (zie paragrafen 4.2.2 en 4.2.5), laten varen en het schaap gaan aanvreten. Hetzelfde gebeurt helaas ook met een verwenteld schaap (een schaap dat is gaan liggen en niet meer op kan staan) dat eenzaam achterblijft. Het gedrag van zo'n schaap en het verloop daarvan in de tijd is mij onbekend, maar aannemelijk is dat zo'n schaap in de loop van de uren steeds minder actief wordt, en uiteindelijk zich ook niet meer verweert als een vos haar begint aan te vreten. Alleen al het verwenteld zijn zelf kan na enige uren tot de dood leiden. De pens zakt naar de rugzijde en de massa voer en vloeistof in de pens sluit de slokdarm af. De gassen die bij de vertering ontstaan kunnen niet meer door 'boeren' worden afgevoerd en het schaap wordt langzaam opgeblazen, de andere organen worden platgedrukt en de dood treedt in. Verwenteld raken kan waarschijnlijk door verschillende oorzaken gebeuren. Schapen kunnen toevallig in een kuil of greppeltje gaan liggen. Schapen die jeuk hebben gaan op hun rug liggen om tegen de grond te schuren. Hiertegen zou een goede jeukbestrijding kunnen helpen. En sommige individuen zijn blijkbaar minder goed in staat op te staan uit zij- of rugligging, dan anderen (www.schapennet.nl).

Hoewel er geen gevallen van vossenvraat aan verdronken schapen geïnspecteerd konden worden, lijkt dat wel regelmatig voor te komen. Ook hier gaat het om schapen die in hulpeloze toestand zijn gekomen, hun met water volgezogen vacht verhindert dat ze uit de sloot kunnen komen. De vos kan daar soms van profiteren en vreet de kop aan van zo'n schaap of lam, soms terwijl het nog leeft. In de sloot houdt een schaap het 's zomers 4 tot 5 uur uit, maar 's winters slechts anderhalf uur, volgens een grote schapenhouder.

5.2. Wat is de omvang van de problemen?

Hoewel dit onderzoek betrekkelijk klein van omvang was, wijst alles er toch wel op dat de (economische) schade, door de vossen toegebracht aan de schapenhouderij, gering is, zeker in verhouding tot de 'normale' verliezen bij geboorte en door verdrinking bijvoorbeeld. Mijn schattingen lopen uiteen van een verlies door vossen van minimaal 0.08 tot maximaal 0.36 % van de schapen (jaarlijks gemiddelde), terwijl de gemiddelde jaarlijkse sterfte door alle oorzaken (behalve vossen) van volwassen schapen in Nederland wordt geschat op 5 %. Bij mijn hoogste schatting zijn twee kanttekeningen te maken: 1. Hij is gebaseerd op een steekproef van boeren die 'vossenschade' hadden, boeren zonder vossenproblemen vielen erbuiten. 2. Van de door vossen aangevreten schapen zou sowieso een deel gestorven zijn door verwenteling, ook zonder tussenkomst van de vos. De werkelijke verliezen door vossen moeten dus veel kleiner zijn dan de maximum-schatting van 0.36 %. Doordat de schapen allemaal binnen aflammeren, en in de regel pas na minimaal twee weken (bij mooi weer soms al na een kleine week) naar buiten gaan, maar vaak nog een tijd 's nachts in de schuur worden opgesloten, is er in Waterland ook nauwelijks sprake van predatie op lammeren.

Er is echter nog een ander soort schade dan de economische. Boeren vinden het niet leuk om een door vossen aangevreten schaap te vinden, zeker niet als het nog leeft. Bij een aangevreten, reeds dood schaap denken ze sowieso zonder uitzondering dat de vos de dood van dat schaap op zijn geweten heeft, waardoor ze een overdreven beeld van de vossenschade hebben. Maar een lijdend en bloedend levend schaap aantreffen, dat anders eenvoudig op de poten gezet had kunnen worden, hakt er diep in en vervult de meeste boeren met haat tegen de vos. Ook daarom is het verstandig om te zoeken naar duurzame oplossingen om verdere problemen met vossen te voorkomen.

Voor vossen in Waterland en andere natte gebieden in laag Nederland vormen rietkragen een geliefde verblijfplaats.
Foto Nirk Zijlmans.

6. Mogelijke oplossingen

Afschot van vossen

De oplossing die het meest voor de hand ligt, en waar altijd direct om wordt gevraagd bij problemen met vossen, is afschot. In het algemeen gaan boeren en jagers er voetstoots van uit dat dat het beste helpt. Elke dode vos is er immers eentje minder! Helaas ligt dat niet zo eenvoudig. De vos is een heel flexibele soort met een hoge reproductie. De jongen die in het voorjaar geboren worden, gaan in herfst en winter zwerven op zoek naar een eigen territorium. Daarbij kunnen ze grote afstanden afleggen. De meeste vossen worden in herfst en winter geschoten. De zodoende vrijkomende plekken (als er 'standvossen' geschoten worden) worden heel snel, vaak binnen enkele dagen, weer opgevuld met jonge dieren die zich er permanent vestigen. Het afschieten van vossen betekent dan ook grotere overlevingskansen voor de overblijvenden, en dus als het ware een vervanging van de natuurlijke sterfte. Aangezien de problemen met vossen en schapen zich vooral in de nawinter en het voorjaar voordoen, is het zaak juist in die periode een lage vossenstand te hebben. Uit onderzoek naar vossenpredatie op lammeren in Groot-Brittannië bleek een verband tussen de hoogte van de vossenstand en de mate waarin lammeren gepepreed werden. Ook bleek dat het aantal geschoten vossen gelijk op ging met de vossenstand: hoe meer vossen er werden geschoten, hoe meer vossen er in het vroege voorjaar aanwezig waren (Moberly et al., 2003). Dat betekent dus dat de geschiktheid van een gebied voor vossen meer effect heeft op de vossenstand dan het aantal vossen dat geschoten wordt.

Het schieten van vossen in de herfst heeft dus nauwelijks zin, maar het is in die periode wel het gemakkelijkst. Dit soort bestrijding van vossen heeft in de praktijk niet geleid tot een afname van het aantal vossen, en in Nederland heeft het ook de uitbreiding van de vos over ons land niet tot staan gebracht (Mulder, 2005). In Schotland bracht deze gebruikelijke praktijk van vossenbestrijding eveneens geen vermindering teweeg in het aantal klachten over predatie op lammeren (Hewson, 1986). Veel beter zou het zijn om pas in nawinter en voorjaar vossen te schieten, omdat dan de werkelijke probleem-veroorzakers worden verwijderd. In die periode is vossenbestrijding echter veel moeilijker dan in de herfst.

Uit onderzoek in de Verenigde Staten, naar de predatie van coyotes op schapen, bleek dat het doden van jonge coyotes en hun ouders op de burchten de predatie met 98 % verminderde, maar dat alleen het doden van de jongen ook al een reductie van 92 % in predatie teweeg bracht (Tili & Knowlton, 1983, zoals geciteerd door Hewson, 1986). Dat laatste zou voor vossen ook een aardige oplossing zijn, omdat kleine jonge vossen zich veel gemakkelijker laten vangen of doden dan de oude. Het probleem is alleen, dat de vraat aan schapen niet geassocieerd is met de periode dat vossen voor hun jongen zorgen. Voor weidevogelbescherming biedt het wegvangen van kleine jongen mogelijk wel een oplossing. Bejaging in de voortplantingsperiode stuit echter meestal op weerstand bij jagers.

Vossenafschot leidt in de praktijk nooit tot de totale afwezigheid van vossen, dus met afschot worden de problemen ook nooit helemaal voorkomen. Bovendien moet men elk jaar weer van voren af aan beginnen, en willen natuurbeheerders in hun terreinen vaak geen afschot toestaan. Om al deze redenen is het beter om een meer duurzame oplossing te zoeken.

Weilanden vlakker?

Het verwentelen van schapen is de sleutelfactor bij de problemen met vossen in Waterland. Een kleine bijdrage aan de vermindering van het aantal verwentelde schapen zou kunnen zijn het 'gladder' afwerken van het weiland. Minder kuilen waar schapen toevallig in terecht kunnen komen als ze gaan liggen, leiden tot minder gevallen van verwenteling. Gladgetrokken uniforme weilanden zijn voor natuurwaarden (weidevogels bijvoorbeeld) echter weer nadelig.

Sloten afzetten

Verdrinken van schapen (en vossenvraat aan in de sloot geraakte schapen) zou tegengegaan kunnen worden door een schrikdraadje langs de sloot te zetten. Aangezien slechts heel weinig boeren in Waterland dat momenteel doen, ondanks een gemiddelde jaarlijkse sterfte door verdrinking van ruim 5 %, geeft aan dat men de moeite die dat kost niet vindt opwegen tegen de voordelen.

Vaker controleren

Momenteel 'tellen' boeren hun schapen vrijwel altijd tweemaal per dag, 's ochtends na het ontbijt of na het melken en in de namiddag of 's avonds. Theoretisch zou het nog vaker controleren van de schapen, met name een keer rond middernacht, kunnen leiden tot minder verwentelde schapen en minder problemen met de vos. Er zullen echter weinig boeren bereid zijn zoveel extra inspanning te leveren om een zo gering risico te voorkomen.

Vroeg scheren

Er is een nieuwe tendens bij schapenhouders, en wel om de schapen reeds vroeg in het jaar te scheren, namelijk als ze voor het lammeren toch al naar binnen gaan. Een kortgeschoren vacht beperkt de kans om te verwentelen in hoge mate, en vermindert waarschijnlijk ook de kans op verdrinken sterk: de vacht neemt veel minder water op. Het verwentel-risico is echter het grootst in de periode vóór het aflammeren, en dan zijn de schapen behalve extra breed, ook nog langharig.

Twee weilanden naast elkaar in mei, het ene met een bekend beeld: nog ongeschoren schapen, het andere met een nieuw beeld: bij het aflammeren geschoren schapen.

Schapen dichter bij elkaar

Bij het video-onderzoek van het PWN bleek dat vossen op hun hoede zijn voor volwassen schapen. Als er een schaap verwenteld raakt, blijft het vaak alleen achter op het weiland terwijl de overige schapen langzaam verderop gaan grazen. Zo'n achtergelaten verwenteld schaap heeft waarschijnlijk een grotere kans om aangevreten te worden door een vos dan een verwenteld schaap dat midden in de kudde ligt, omdat een vos zich niet graag tussen de schapen waagt. Het verdient dus aanbeveling om de schapen tenminste 's nachts op een relatief kleine ruimte te houden, bijvoorbeeld met een makkelijk verplaatsbaar schrikdraadje dwars over het weiland. De schapen dicht bij elkaar houden is ook het devies van een schapen-beheerder in de duinen; de predatie door vossen blijft dan beperkt tot hooguit enkele lammetjes per jaar (mondelijke mededeling).

Bewaking door andere dieren

In het buitenland wordt tegenwoordig meer en meer gebruik gemaakt van 'guard animals' om schaapskudden te bewaken. Meestal gaat het om het voorkómen van predatie door wolf, coyote, lynx en beer, maar ook tegen vossen worden wel dieren ingezet, met name in Australië. Er is ervaring met drie soorten: honden, ezels en lama's. Schapenhonden moeten reeds als pup opgroeien tussen de schapen voor een goede binding met hen, en vergen aparte training en voeding. Ezels kunnen heel goede bewakers zijn, die honden en vossen wegjagen, maar dat gedrag is erg individueel; veel ezels doen niets (Meadows & Knowlton, 2000). In de Noord-Hollandse situatie zouden vooral lama's kunnen voldoen als begeleiders van schapen. Lama's zijn intelligent, hebben een natuurlijke afkeer van hond-achtigen, binden zich snel en gemakkelijk met schapen, leven langer dan schapenhonden (20-30 jaar!), eten hetzelfde als schapen en respecteren hetzelfde soort hekken als schapen. Ze verdrijven honden en vossen door te 'hinniken', hen agressief te benaderen en hen te schoppen. Lama's kunnen groepen schapen ook echt 'hoeden', bijeen drijven, als er een roefdier in zicht is, en zich tussen schapen en roefdier opstellen. Lammetjes worden extra beschermd, soms zelfs tegen de boer. Kleine nadelen van lama's zijn dat ze kunnen spugen naar mensen, dat ze ook de honden van de boer kunnen bedreigen en dat de mannelijke dieren na een jaar gecastreerd moeten worden (Froebe, 2001). Ook associëren ze zich liever met andere lama's dan met schapen, zodat er beter geen andere lama in de buurt kan zijn; dan zouden ze namelijk 'hun' schapen kunnen verlaten en naar die andere lama gaan. Het bewakers-instinct van lama's is bij toeval ontdekt in de Verenigde Staten, waar boeren die zowel schapen als lama's hielden, ontdekten dat er veel minder predatie door coyotes was. Een enquête onder 20 schapenboeren in de Verenigde Staten, die elk al 20 maanden een lama bij hun schapen hadden, wees het volgende uit. Negen boeren vonden de lama 'zeer doeltreffend' bij het voorkomen van predatie door coyotes, negen andere vonden hem 'doeltreffend' en slechts twee boeren vonden hem niet voldoende (Meadows & Knowlton, 2000). In een ander onderzoek, onder 145 schapenboeren met lama's in Iowa en andere staten in de Mid-West, bleek dat hun verliezen aan schapen en lammeren na het inzetten van een lama waren verminderd van gemiddeld 11% jaarlijks tot 1% (Franklin & Powell, 1994). Afgaande op enkele advertenties op het internet kost een lama tussen de € 150 en 700.

Naar een ander ras?

De Texelaar en kruisingen daarvan met andere rassen zijn vanwege hun ruime vleesproductie economisch tegenwoordig nog het meest rendabel, nu de wol nauwelijks meer iets opbrengt. Helaas heeft de Texelaar als nadeel dat hij gevoelig is

voor verwenteling. De eigenaren zijn daardoor gedwongen elke ochtend en elke avond de schapen te gaan 'tellen', om eventueel verwentelde dieren weer op de poten te zetten. Regelmatig komt het voor dat ze dan toch te laat zijn, en een verwenteld schaap al is gestorven. Nu er vossen in Waterland leven, is er een extra risico aanwezig, namelijk dat een vos het verwentelde schaap eerder vindt dan de boer. Omdat gezonde schapen op zich weerbaar genoeg zijn ten opzichte van de vos, zou de meest ideale oplossing van het vossenprobleem zijn om een schapenras te hebben dat niet verwentelt.

Het lijkt erop dat daar inmiddels aan gewerkt wordt. Niet zozeer vanuit het vossenprobleem, maar vanuit het besef dat het scheren van een schaap meer kost dan dat de wol opbrengt. Men probeert daarom een sterk vleesschaap te fokken dat zijn (dunne) vacht vanzelf verliest (ruit), zoals een natuurlijk schaap ook zou doen. Het nog niet echt bestaande ras wordt 'Nolana' genoemd, letterlijk 'geen wol' (zie persbericht in bijlage 3). Eén van de rassen die bij die fok betrokken is, is het Wiltshire Horn Schaap, dat van nature slechts een dunne wollen vacht heeft die vanzelf loslaat. Het is een groot, sterk en vitaal schaap dat een goede vleesproductie kent. De rammen wegen gemiddeld 125 kilo en de oaien 75 kilo. De Wiltshire Horn kent geen bronstseizoen en de oaien kunnen dus het hele jaar door gedekt worden. Zowel de rammen als de oaien zijn gehoornd. De rammen dragen prachtige gedraaide horens en hebben rond hun nek prachtige manen. De oaien zijn goede moederdieren met een hoge melkproductie waardoor de lammeren snel groeien. De Wiltshire Horn is bovendien een sterk schaap. De dieren kunnen erg oud worden en blijven op hoge leeftijd productief. Doordat de dieren geen dikke wollen vacht hebben komt verwentelen niet voor. Het dier vraagt wel een goede verzorging en kan bijvoorbeeld meer voedsel opnemen dan de gemiddelde Texelaar(www.schapennet.nl).

Een verwenteld schaap, eenzaam achtergelaten door de kudde en aangevreten door een vos.

7. Literatuur en websites

Anoniem, 2000. Vossen in het Noord-Hollands Duinreservaat en omgeving in de periode 1995-1998. Alterra-rapport 197.

Franklin, W.L. & K.J. Powell, 1994. Guard Llamas. A part of integrated sheep protection. Brochure Iowa State University.
www.extension.iastate.edu/Publications/PM1527.pdf.

Froebe, H., 2001. Predator control.
<http://www.gov.mb.ca/agriculture/livestock/sheep/bsa01s31.html>. Manitoba Sheep Industry Initiative.

Hewson, R., 1986. Distribution and density of fox breeding dens and the effects of management. *J. Appl. Ecol.* 23: 531-538.

Houten, P.B. van, 2000. Fauna Informatie Publicatie – Vos (*Vulpes vulpes*). KNJV Gewest Noord-Holland.

Kvam, T., K. M. Rosendal, E.M. Rosvold, A. Aune, S.M. Rosendal, K. Brøndbo, P.F. Moa, 2004. Sheep mortality in an area close to a major city 2002-2003. *Nord-Trøndelag University College HINT, Utredning* 55: 1-57.

Macdonald, D.W., 1987. *Running with the fox*. Unwin Hyman, London.

Meadows, L.E. & F.F. Knowlton. 2000. Efficacy of guard llamas to reduce canine predation on domestic sheep. *Wildlife Society Bulletin* 28:614-622.

Moberly, R. L., P.C.L. White, C.C. Webbon, P.J. Baker & S. Harris, 2003. Factors associated with fox (*Vulpes vulpes*) predation of lambs in Britain. *Wildlife Research* 30: 219-227.

Mulder, J.L., 2005. De vos in Nederland. In: J.L. Mulder, R.C. van Apeldoorn & C. Klok (red.), 2005. *Naar een effectief en breed geaccepteerd vossenbeheer. Verslag van het vossensymposium op 12 mei 2004 te Utrecht*. 96 pp. Uitgave Faunafonds

Nuissl, J., 1996. Rapport inzake vossenschade. Niet gepubliceerd stage-verslag Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland.

Rowley, I., 1970. Lamb predation in Australia: incidence, predisposing conditions, and the identification of wounds, *CSIRO Wildlife Research*, 15: 79-123

Tump, L., 2001. Vossen in Waterland. Stageverslag Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland, Purmerend. 73 pp.

Walraven, I. & B. Edel, 2003. *Schapen houden voor liefhebbers*. Fontaine Uitgevers bv, Abcoude.

White P.C.L., H.L. Groves, J.R. Savery, J. Conington & M.R. Hutchings, 2000. Fox predation as a cause of lamb mortality on hill farms. *Veterinary Record* 147: 33-37.

Bronvermelding foto's

Alle foto's werden gemaakt door de auteur, behalve indien anders vermeld.

Bijlage 1. Inspectieformulier

Inventariserend onderzoek naar problemen van
schapenhouders met vossen, Waterland 2004/05

Inspectie-
formulier nr

melding	Hoe/via	datum	tijd	
	naam, adres Krtc. weiland/boerderij		begin	eind
heenreis				
inspectie				
terugreis				
n kms				
gesproken met	<input type="text"/>			
omschrijving bedrijf	omvang <input type="text"/> ha	aantal ooien <input type="text"/>	aantal lammeren	<input type="text"/>

Lammerperiode, waar wordt gelammerd, hoe vaak controle in veld, ander vee/huisdieren, hond, weidevogelbescherming, etc

Omschrijving huidige schade

Conclusie m.b.t. deze schade en relatie daarvan met vos

Omschrijving en frequentie eerdere schades

Patroon van andere schapen-sterfte volgens bedrijfsvoerder

Problemen met honden?

Waarnemingen van vossen en (preventieve) maatregelen

Meningen van de geïnterviewde

Bijlage 2: Krantenberichten

Dagblad Waterland 3 dec 2004

Hond jaagt schapen in de sloot

VAN ONZE VERSLAGGEFFSTER

OOSTZAAN - Al voor de derde of vierde keer in het bestaan van de schapenhouderij van P. Klaasse Bos in Oostzaan zijn dieren van hem door een hond opgejaagd en gebeten.

Vijf dode en vier verdwenen schapen is het gevolg. „Mensen denken altijd dat hun hond zo iets niet doet. Ze houden het

beest niet goed in de gaten”, aldus E. Ramakers, de vrouw van de schapenhouder. Woensdagmiddag trof de schapenhouder, wiens schapen in Het Twiske lopen, vier schapen dood aan in de sloot. Een ander schaap lag aangevreten in het weiland en moest worden afgemaakt. Nog vier andere schapen worden vermist. „Die liggen vermoedelijk

ook in de sloot. Mijn man gaat vandaag dreggen”, aldus Ramakers. Ze wordt er een beetje wanhopig van. „De vos heeft de naam, maar daar hebben we eigenlijk al jaren geen enkele last van. Het zijn altijd honden die het doen.” In dit geval is de eigenaar van de hond bekend en heeft zich reeds bereid verklaard de schade te vergoeden.

Noordhollands Dagblad 8 nov 2004

Kostbare schapen verdronken door hond

Oosterblokker - Twee kostbare schapen zijn vorige week verdronken nadat zij op de vlucht waren voor een donkere hond. Volgens eigenaar Jan Schouten uit Oosterblokker gaat het om twee dieren van het ras Bleu du Maine, die in het verleden prijzen haalden bij verschillende keuringen.

Schouten had in een perceel land tussen de Oosterblokker en de provinciale weg 22 schapen van deze soort lopen. Zij zijn donderdagmiddag opgejaagd. Twee van de dieren verdronken daarbij in een sloot en twee andere zijn zwaar aangevreten, waardoor niet zeker is of zij in leven blijven. De overige beesten zijn in de stress geraakt. Zij zijn drachtig en verwerpen mogelijk door het voorval hun lammeren. De financiële schade voor Schouten wordt dan ook pas in januari bekend.

De Oosterblokkerder is verschillende hondenbezitters uit de buurt langs geweest. Welk dier hiervoor verantwoordelijk is, is nog niet bekend. Jan Schouten roept getuigen op zich bij hem te melden.

Noordhollands Dagblad 2 dec 2004

Slagveld onder schapen

OOSTERBLOKKER - Minimaal vijftig drachtige schapen van drie agrariërs aan de Oosterblokker in het gelijknamige dorp zijn tussen gistermiddag en vanmorgen gedood door toedoen van een klopjacht door twee honden.

Enkele van de dieren stierven na bijthonden, maar de meesten lieten het leven doordat zij bij de achtervolging in sloten belandden en hierin verdronken. Verder liepen er nog oaien in het land rond die waarschijnlijk behoorlijk in de stress geraakt zijn. Zij zullen vermoedelijk hierdoor in het voorjaar niet lammeren.

Het slagveld onder de schapen moet tussen woensdagmiddag en donderdagmorgen zijn aangericht. De honden behoren toe aan een bewoner van een huis aan de Provincialeweg in Venhuizen.

Hij meldde zich bij de getroffen veehouders en bood zijn verontschuldigen voor het voorval aan. Volgens de agrariërs levert het verlies van een drachtig schaap een schadepost van ongeveer tweehonderd euro op.

Noordhollands Dagblad 12 okt 2004

Vraatzuchtige vos zet tanden in schaap

Landsmeer - Nico en Peter Dekker die hun boerenbedrijf aan de Kanaalweg in Landsmeer hebben, worden er moedeloos van. Vorig jaar verloren zij drie schapen aan vraatzuchtige

vossen. En nu is het weer raak. Opnieuw heeft een vos zijn tanden in een van hun schapen gezet.

De boeren vonden het dode schaap gisterochtend rond kwart voor negen. „Uit voorzorg tellen we twee keer per dag de schapen“, legt Nico uit. „Vorig jaar waren er drie die door de vossen te pakken waren genomen. Die leefden nog wel, maar gingen uiteindelijk dood. Twee ervan waren drachtig.“ De vossen hadden het voorzien op de uier van de schapen. „Toen ik vorig jaar een keer de stal dicht ging doen, liep er een vos tussen mijn benen door weg. En mijn ouders zagen er vorig jaar twee langs de dijk lopen.“ Ook in het land zien Nico en Peter sporen van de vos, bijvoorbeeld pootafdrukken in de prut. „Sloten vormen geen barrière, ze kunnen goed zwemmen“, legt Jaap Mulder van Bureau Mulder-natuurlijk uit. Mulder onderzoekt en adviseert. Hij is bezig met een inventarisatie.

„We gaan nu 's ochtends met pijn in de buik het land op uit vrees voor wat je nu weer tegenkomt“, aldus Nico Dekker. Maar nog erger vindt hij de reactie van de provincie op een aanvraag om op de vos te mogen jagen. „Volgens de provincie is het schaap geen natuurlijke prooi van de vos, onder meer omdat de vos niet door de dikke schapenvacht heen komt. Alleen zwakke en zieke dieren worden aangevreten. „Dus eigenlijk zeggen ze dat we onze beesten niet goed verzorgen. Onze schapen zijn niet ziek of zwak.“ Dat er niet op de vos gejaagd mag worden, betreurt ook Paul Wals van de wildbeheereenheid Waterland en Omstreken. „Als je niet mag schieten, vergoed dan tenminste de schade“, vindt hij. De WBE heeft in de zeven, acht jaar voor het jachtverbod zeker 30 vossen geschoten.

[NB. Bovenstaand geval werd ter plekke geïnspecteerd. Onduidelijk bleef of het schaap dood dan wel levend werd aangevreten. Wel was duidelijk dat deze boer een probleem had met verwentelen, want op het moment van inspectie, 's middags, lag er al weer een schaap verwenteld.]

Noord-Hollands Dagblad 20 juli 2004

Honden doden vier schapen

Heiloo - De politie is maandagavond samen met een aantal boeren en dierenambulancepersoneel op zoek gegaan naar twee honden die in weilanden achter het tankstation aan het Kooimeerplein vier schapen hebben gedood.

De rest van de kudde liep ernstig gestresst in de wei rond. De honden zijn er waarschijnlijk vandoor gegaan richting Overdie of het nabijgelegen industrieterrein. Het gaat om een bouvier of schapendoes met korte zwarte krullen en een Duitse herder. Beide dieren dragen een halsband met penning. De politie is op zoek naar de eigenaar of naar mensen die meer over de honden (denken te) weten.

Noord-Hollands Dagblad 26 mei 2004

Vos blijft 'n killer in Waterlands landschap

Broek in waterland - Slimmer zijn dan een vos? Da's nog niet zo makkelijk. Maar je moet wat om je levende have te beschermen tegen de hongerige vossen. En dus laat Kees Mul uit Broek in Waterland zijn dooie schaap maar zo lang mogelijk liggen in het weiland. „Dan gaan de beesten daar misschien verder aan vreten, in plaats van dat ze andere levende dieren aanvallen.“

Eigenlijk mag dat niet. Officieel is Mul verplicht om een dood dier direct te melden bij de kadaverdienst. Hij moet het beest dan in een ton aan de kant van de weg zetten, zodat het de volgende dag opgehaald kan worden.

Maar Mul en zijn collega's worden er langzaam maar moedeloos van. Bij Mul zijn dit jaar diverse schapen en lammeren door vossen doodgebeten. Wandelend over zijn land vind je her en der de resten van schapenpoten, die door vossen zijn achtergelaten.

Afgelopen weekend trof hij het laatste slachtoffer aan. Een volwassen schaap lag dood in het gras, de kaken bloot en de hals compleet opengescheurd. „Dat was aanvankelijk nog niet zo. Maar ik had het laten liggen, ook om het te laten zien aan een aantal mensen. De volgende dag kwam ik terug en was het verder aangevreten. En een dag later nog weer verder. Daaruit blijkt dus dat vossen inderdaad gewoon later terugkomen om zo'n beest verder op te vreten.“

Natuurbeschermingsorganisaties hebben soms hun twijfels of schapen en lammeren wel door vossen worden gedood. Zij zeggen dat het ook bijvoorbeeld honden kunnen zijn, of hermelijnen. Volgens Mul staat het vast dat het wel degelijk om vossen gaat. Hij wijst op de uitwerpselen rondom het kadaver van het schaap: „Dat zijn vossenkeutels.“

De boer vindt dat het daarom toch eens tijd wordt dat jagers een ontheffing krijgen om een aantal vossen af te schieten. „Daar zijn natuurbeschermingsorganisaties tegen. Niet dat die het voor het zeggen hebben, maar ze kunnen wel tegenhouden dat jagers een ontheffing krijgen voor de vossenjacht. Het is al een paar keer gebeurd dat de provincie zo'n ontheffing wilde afgeven. Maar dan stapt zo'n natuurbeschermingsorganisatie naar de rechter en die zegt vervolgens dat er geen keihard bewijs is dat de vossen de boosdoener zijn. En dan wordt de ontheffing weer ingetrokken. Maar ja, wat is keihard bewijs? Die keutels die nu rondom het dode schaap liggen misschien?”

Overigens vindt Mul de houding van de natuurbeschermingsorganisaties in dit opzicht nogal tegenstrijdig. „Ze willen Waterland en zijn flora en fauna zoals die nu zijn beschermen. Een goed streven hóór, vind ik. Ben ik het ook helemaal mee eens. Daarom werk ik ook mee aan de weidevogelbescherming, waarmee vogelnesten in de weilanden zoveel mogelijk worden beschermd tijdens de bewerking van het land.”

„Maar juist die vos, die door een aantal van die organisaties ook beschermd wordt, is een bedreiging voor dit gebied. Het dier hoort hier oorspronkelijk niet thuis, is ooit vanuit het duingebied hier naartoe gekomen. En behalve schapen, lammeren en pluimvee, zijn vossen ook een bedreiging voor de weidevogels. Ze vernielen nesten en roven eieren.”

Dat laatste ziet de Natuurvereniging Waterland, die de nestbescherming coördineert, ook in. Daarom wordt nu geëxperimenteerd met nieuwe nestbeschermers, die vogels en broedsel moeten beschermen van de vos. Eén van de prototypes waarmee gewerkt wordt is een nestbeschermer waar stroom op staat. Zodra een vos de nestbeschermer aanraakt krijgt hij een stroomstoot en zal hij voorlopig bij het nest uit de buurt blijven.

[NB. Bovenstaand geval werd ter plekke geïnspecteerd. Het bleek dat het schaap aan een infectie van vliegenmaden (myasis) was gestorven, door slechte verzorging dus. Ook de eerdere gevallen bij Mul bleken, bij navraag bij hem, zelf gestorven te zijn en daarna pas aangevreten door vossen.]

Noord-Hollands Dagblad 18 feb 2003

Twee herdershonden richten slagveld aan onder schaapskudde in 't Zand

't ZAND - Twee honden (Mechelse herders) hebben afgelopen zondag een waar slagveld aangericht onder een drachtige schaapskudde in 't Zand. De opgejaagde schapen braken uit, belandden aangevreten in de sloot en tot overmaat van ramp werden er ook nog twee aangereden.

Schapenhouder Paul Rupert uit Callantsogor slaagde er ternauwernood in een slachting te voorkomen, maar hij vreest het ergste voor de naderende lammertijd. Het gaat om in totaal 24 schapen die in een weiland grazen aan de Korte Bosweg in 't Zand, vlak achter de bekende eendenkooi.

De schapen zijn van een zeldzaam ras, Scottisch Blackface. Dat zijn uit Wales afkomstige beesten die zich onderscheiden door hun zwarte koppen en fiere uitstraling. Qua prijs liggen ze ver boven hun traditionele soortgenoten in de omringende weilanden.

Callantsogor Rupert is leraar op het Schager Clusiuscollege en houdt de schapen uit pure agrarische hobby. Het scheelde weinig of hij was zelf ook aangevallen, toen hij zondagmiddag op de plaats des onheil arriveerde en de Mechelse herders op heterdaad betrapt. Rupert: „Ik kwam net van een verjaardag en had m'n nette kleren nog aan. Toen ik aankwam, trof ik de wei vol met plukken wol. Die honden hadden een waas voor hun ogen. Eentje stond er met opgetrokken bovenlip tegenover me. Gelukkig lukte het me ze weg te jagen.”

Vervolgens ging Rupert de trieste balans opmaken. „Er stonden vier schapen in de sloot. Volledig in shocktoestand. Moet je nagaan in die vrieskou. Hun ruggen waren aangevreten. Ik ben meteen de sloot ingegaan om ze uit hun benarde positie te bevrijden. Kun je je voorstellen hoe ik eruit zag. Stond daar in m'n nette kleren, alles zat onder de modder en het bloed.”

Eenmaal thuisgekomen, werd Rupert 's avonds door de politie gebeld. Een automobiliste had twee uitgebroken schapen aangereden op de Bosweg. De schapen hebben het overleefd, maar de auto heeft schade. Er moet een en ander geregeld worden in verband met de verzekering.

De moraal van het verhaal, doceert Rupert, is dat de combinatie honden en schapen vrijwel altijd fataal is. „Het begint meestal met een spelletje, maar als honden eenmaal bloed ruiken dan worden ze helemaal wild. Zo is het zondagmiddag ook begonnen en ik zit met de brokken. Je moet immers maar afwachten hoe die drachtige schapen zich hier doorheen slaan.”

Rupert hoopt op eventuele getuigen die zich bij de politie melden met informatie. „Want iemand moet er toch iets gezien hebben.”

Noord-Hollands Dagblad 3 feb 2003

Geduceerden verlangen naar ontheffing afschieten van vossen

OOSTZAAN-Wat zou wethouder P. Klarenbeek van Oostzaan graag op de hoorn blazen ten teken dat de jacht op de vossen is geopend. Maar de jacht op vossen is sinds april 2002 verboden. De beesten zijn toen tot een beschermde diersoort verklaard.

Daarom kunnen zij ongehinderd en naar hartelust slachtpartijen aanrichten onder kippen, konijnen, eenden, ganzen en zelfs schapen, maar ook onder zeldzamere vogelsoorten als krombekken, spreuwenkoppen en witborsten. Gedeputeerde H. Schipper was zaterdag naar Oostzaan gekomen om een door Klarenbeek samengesteld 'zwartboek' in ontvangst te nemen. De gedeputeerde, die voorzitter is van het Recreatieschap Het Twiske, zag het 'zwartboek' met belangstelling in, las de persoonlijke ontboezemingen van geduceerde bewoners en gruwde van de bloederige beelden.

Hij kon de wethouder en talrijke geduceerden slechts toezeggen zijn collega A. Wildekamp, die verantwoordelijk is voor de fauna in Noord-Holland, over te halen alsnog toestemming te verlenen tot het afschieten van de vele 'Reintjes' in de omgeving van Oostzaan, Landsmeer en Den IJp.

Misschien dat Klarenbeeks 'zwartboek' daarbij van dienst kan zijn. In november nog keurde een meerderheid van de Staten een motie van VVD en CDA af, waarin werd gevraagd om een ontheffing van het afschotverbod van vossen. Dus veel hoop kon Schipper niet geven, of het moest al zijn dat de nieuwe Statenleden een heel andere opvatting hebben.

Dat ook veenweidevogels het slachtoffer zijn van de roofzucht, kan Wildekamp en de Statenleden aan het denken zetten, want wordt er niet van alles aan gedaan om die te beschermen? Zelfs boeren mogen pas na de broedtijd hun land maaien, om maar een voorbeeld te noemen. En er was nog een reden om de vossen af te maken. G. Rutten uit Den IJp bracht naar voren dat de vossen hondsdolheid en vossenlintworm kunnen verspreiden. Allemaal erg ongezond voor mensen. Kortom: „Doe wat!“, riep de Landsmeerse wethouder M. Dillen. Haar Oostzaanse collega Klarenbeek deed niet voor haar onder: „Ik zou het van het dak van de Oostzaanse kerk willen schreeuwen: bestuurders beslis! Laat ons niet langer in het onzekere. Ga aan de slag. Nu!“

Noordhollands Dagblad 28 jan 2003

Zwartboek vol klaagbrieven over vossen

OOSTZAAN-Wethouder P. Klarenbeek overhandigt zaterdag een 'zwartboek' over de vossenproblematiek aan gedeputeerde J. Schipper van de provincie Noord-Holland. Het 'zwartboek' bevat ongeveer 40 brieven van inwoners van Oostzaan, Den IJp en Landsmeer. Zij stuurden Klarenbeek hun klachten toe, nadat hij daartoe een oproep had geplaatst in huis-aan-huisblad Het Kompas. De wethouder was het 'zat' dat hij steeds nul op het rekest kreeg als hij bij hogere instanties aanklopte om iets aan de vossenproblematiek te doen.

Sinds vorig jaar kampen de dorpen met overlast door vossen. Kalkoenen, kippen, eenden en schapen worden door de dieren dood gebeten en de vogelstand in recreatiegebied Het Twiske zou onder de aanwezigheid van de vos te lijden hebben. De vossen zo maar afschieten kan niet. De provincie beslist of er een ontheffing op het jachtverbod wordt afgegeven.

Het 'zwartboek' wordt zaterdag om half twee overhandigd. Op welke locatie is nog niet bekend.

Noordhollands Dagblad 9 dec 2004

Wandelaars kosten boer in Katwoude zijn schapen

Katwoude - Schapen die ten prooi vallen aan vossen of honden is eigenlijk geen nieuws meer. Maar dat doodgewone wandelaars de beesten ook de dood in kunnen jagen... Boer Wiebe Spaarman uit Katwoude is al twee schapen kwijtgeraakt door recreanten en hij vreest nog meer rampspoed.

Het gaat om Spaarmans schapen op de dijk die vanaf de Lagedijk in Katwoude langs de Purmerringvaart naar De Zedde loopt. Spaarman pacht die dijk van Hoogheemraadschap Holland Noorderkwartier. „Het is gewoon een groene dijk, onverhard, dus zonder voetpad of zo. Maar wel vrij smal, een meter of zeven, acht. In de zomer laat ik hem begrazen door schapen, zo'n dertig à veertig.“

Tot een jaar of vier geleden was er niks aan de hand. Totdat Landschap Waterland opeens bedacht dat de dijk onderdeel moest worden van een wandelroute (de Palingroute) door de

regio. Een bordje aan het begin van de dijk geeft dat aan. Spaarman was stomverbaasd, vertelt hij. „Er was geen enkel overleg over geweest. Opeens stond dat bordje daar en wandelden er allemaal mensen over de dijk. Ik kon daar weinig aan doen, omdat de dijk natuurlijk openbaar gebied is, weliswaar door mij beheerd, maar niet mijn eigendom. ”

„Ongeveer twee jaar geleden gebeurde iets vergelijkbaars. Toen kwam de Natuurvereniging opeens ook met een wandelroute: het Rondje Katwoude. Ook daarvan is de dijk onderdeel.”

„Sindsdien is het dus vooral 's zomers soms behoorlijk druk op de dijk. Dat is een ramp voor de schapen. Mensen schrikken de beesten af. Ze gaan op de loop, totdat er van de andere kant ook een groepje wandelaars aan komt. Dan weten de schapen niet meer waar ze naartoe moeten. En juist omdat de dijk zo smal is kunnen ze eigenlijk ook nergens naartoe. Uiteindelijk belanden ze in het water. Afgelopen zomer is het zeker een keer of tien gebeurd dat ik werd gewaarschuwd dat er weer een schaap in het water lag. Twee keer was het beest niet meer te redden.”

„Het is heel frustrerend, want je probeert natuurlijk zelf ook de boel steeds in de gaten te houden. Maar dat kan gewoon niet altijd. Al met al heb ik er wel ontzettend veel werk aan en lijd ik er schade door. Begrijp me goed: ik verwijt die wandelaars niets, want het is natuurlijk prachtig om daar te lopen. Maar het zou toch beter zijn om de dijk af te sluiten.”

„Afgezien van het feit dat schapen in het water belanden, is het sowieso heel vreemd dat mensen op de dijk mogen komen. Ik moet op mijn bedrijf aan allerlei strenge maatregelen voldoen om te voorkomen dat via mensen dierziekten worden verspreid. Maar die mensen die op de dijk lopen, kunnen heel gemakkelijk ziektekiemen meenemen van bijvoorbeeld rotkreupel, een zeer besmettelijke schapenziekte. Als dat gebeurt heb je de poppen aan het dansen. Maar kennelijk mag dat gewoon.”

Bijlage 3. Naar een niet verwentelend schaap?

Ziezo 18 juni 2005

Schaap van de toekomst verliest haar wol

Nooit meer scheren

Nederlandse schapenhouders zijn op zoek naar een nieuw vleesschaap dat ze niet hoeven te scheren. Het beoogde schaap heeft al een naam - Nolana, Latijn voor 'geen wol' - maar is er nog niet echt. Toch laat het Nolana Netwerk Nederland, ondersteund door de Animal Sciences Group en A&F, beide van Wageningen UR, mensen zaterdag alvast kennismaken met het 'schaap van de toekomst'.

'Het klinkt een beetje vreemd, maar voor het schaap van de toekomst moeten we eigenlijk weer terug naar het oerschaap. Van nature ruien schapen ieder voor- en najaar, maar de populaire rassen in de schapenhouderij hebben deze eigenschap verloren', zegt ing. Dolf Smits, onderzoeker bij A&F. Hij is een van de onderzoekers die betrokken is bij het Nolana Netwerk Nederland, dat in het kader van het LNV-programma Netwerken in de Veehouderij ondersteuning krijgt vanuit Wageningen UR.

'Het scheren van schapen kost tegenwoordig meer dan de wol oplevert. Daarom zijn schapenhouders al een tijd op zoek naar schapen die niet geschoren hoeven te worden', aldus Smits. Dat levert volgens hem niet alleen een kostenbesparing op. Schapen die niet ruien hebben ook veel meer last van parasieten. Zo moeten Texelaars een paar keer per jaar worden ontsmet om te voorkomen dat ze last krijgen van myasis, een vliegenlarve die zich in het vlees vreet. Dat ontsmetten is een erg stressvol gebeuren. Smits: 'We zoeken kortom robuuste schapen die gewoon in het voorjaar hun wintervacht verliezen. Het haar wordt dan door de wind meegevoerd, dat is een stuk goedkoper dan scheren.'

'Moderne' schapen zijn juist gefokt op het vasthouden van hun vacht. Dat gaf wel meer werk, maar heeft de kwaliteit van de wol ook sterk verbeterd. Door de gestegen arbeidskosten en de sterk dalende vraag naar wol, is scheren nu echter een kostenpost geworden en zijn schapenfokkers zelf aan gaan experimenteren met zelfruierende schapen.

Smits: 'Oorspronkelijk werden wij er vooral bijgehaald om het Nolana-concept verder op de markt te zetten. Er zijn echter ook nog de nodige fokkerijproblemen, waarbij nu de Animal Sciences Group wordt ingeschakeld. Het schaap moet wat betreft de vacht nu eigenlijk richting geit, waarbij we er voor moeten waken dat we de kenmerkende eigenschappen van schapenvlees niet kwijtraken.'

Op zaterdagmiddag 18 juni wordt bij een schapenhouder in Dalfsen een open dag georganiseerd over Nolanaschapen, waarin de tot nu bereikte fok- en onderzoeksresultaten gepresenteerd worden.

Zie ook <http://home.hetnet.nl/~dutchfarm>

Wageningen UR | Gert van Maanen